

Szóllás Péter: A könyvtár mint harmadik hely

A harmadik hely fogalmát Ray Oldenburg amerikai szociológus alkotta meg.*

Az első hely az otthonunk, a második a munkahelyünk, a harmadik pedig egy, az előbbi kettőtől független közösségi tér. Oldenburg számos tulajdonságát említi a harmadik helynek, ezek közül a legfontosabbak a következők:

közel hozza egymáshoz a környéken élőket,
az újonnan érkezőknek és a látogatóknak a „közösség kapuja”,
elősegíti különböző csoportok (művészeti stb.) kialakulását,
közelebb hozza egymáshoz a fiatalokat és a felnőtteket,
elősegíti a környék fejlődését,
elősegíti a politikai viták kialakulását,
csökkenti a megélhetési költségeket,
szórakoztat,
a barátság ajándékát adja (barátságok születhetnek itt),
fontos a nyugdíjasoknak.

Ez a hely nemcsak a felnőtteknek való, hanem a fiatalokért is van, összehozza a különböző korú és érdeklődésű embereket. Befogadó, közösségteremtő légkört találunk itt, ahol megpihenhetünk a munka vagy az iskola után. Elősegíti a társadalomba való beilleszkedést, ami nagyon fontos lehet azoknak, akik hátrányos helyzetűek, vagy akik messziről érkeztek. Ez a hely találkozási pont, amelyet a környéken mindenki ismer.

Ezt a modellt felhasználva Jerry Kloby meghatározza a sikeresharmadik hely összetevőit:

ingyen vagy viszonylag olcsón be lehessen menni, és ott ételt–italt vásárolni,
könnyen, otthonról akár gyalog is megközelíthető legyen,
számos ember tartózkodjon ott napi rendszerességgel,
mindenki érezze jól magát, könnyen beszédbe lehessen elegyedni másokkal,
aki betér, minden alkalommal régi és új barátokkal találkozhat.

Ilyen harmadik hely lehet egy kávézó, egy pláza, bármilyen vendéglátóegység, akár egy könyvtár is. A könyvtárak nem versenyezhetnek a kereskedelmi és vendéglátóiparral, de nem is ez a feladatuk. Alternatívát kínálhatnak a potenciális könyvtárhasználók számára, hogy könyvtári környezetben találhassák meg azt a helyet, amire a kikapcsolódáshoz, szórakozáshoz szükségük van.

A harmadik hely tulajdonságait végiggondolva láthatjuk, hogy egy könyvtár tökéletes harmadik hely lehet. Minden adott a sikeres harmadik helyé váláshoz. Az 1997. évi CXL. törvény szerint a könyvtár „mindenki által használható és megközelíthető”, tehát az ingyenesség adott, mert a könyvtár alapszolgáltatásai ingyenesek. A megközelíthetőség szintén adott, egy könyvtár általában a városközpontban, könnyen elérhető helyen kap helyet. Majdnem minden könyvtártípusról elmondható, hogy számos ember tartózkodik ott napi rendszerességgel, az országos statisztikai jelentésből legalábbis ez derül ki. A könyvtár célkitűzését tekintve olyan nyílt, befogadó környezettel várja használóit, amely feltételezi azt, hogy ott az emberek jól érzik magukat, szívesen töltik idejüket a könyvtár falai között – ebből következik az is, hogy a könyvtárhasználók egy része rendszeresen használja könyvtárát.

Felmerül a kérdés, miért jó ez a használónak, és miért jó ez a könyvtárnak? Először a használóra térek ki, hiszen ez a fontosabb, szolgáltatásunk középpontjában a felhasználó áll, nélküle nem könyvtár a könyvtár. A XXI. század már az információs társadalom százada. Az információs társadalom számos tulajdonsága közül a könyvtárak szempontjából az információigény a legfontosabb. Az információs társadalom egyik jellemzője, hogy túlsúlyba kerül a szolgáltatóipar, megnövekszik az ebben a szektorban foglalkoztatottak száma, akiknek már felsőfokú iskolai végzettségük van. Az információs társadalom tagjai tehát sokáig tanulnak, tanulmányaik során szükségük van a szakképzett információs intézmények munkatársaira és ezen intézmények nyújtotta lehetőségekre. Tanulmányaik végeztével pedig szintén szükségük van a könyvtárakra, mert a lehető leggyorsabban a lehető legfrissebb információkra van szükségük, akár szabadidejükben is. Ezeket az információkat olyan helyeken érhetik el, ahol rendelkezésre áll a korszerű, de napjainkra hétköznapivá, természetessé vált információs technológia. Természetesen napjainkban már nagyon sok helyen találhatunk internetelérést, sőt, akár magunknál is tarthatjuk számítógépünket és internetkapcsolatunkat, így nem az fogja becsábítani az embereket a könyvtárakba, hogy legyen hol elérniük az információt, ez legfeljebb kényelmi funkció lehet, hisz jobb egy csendesebb, kényelmesebb környezetben dolgozni. Véleményem szerint az az igény viheti be az utcáról a XXI. Század emberét a könyvtárba, hogy legyen valaki, aki segít neki eligazodni az interneten és a megjelent dokumentumokban található információk és tartalmak között. A másik kapcsolódási pont az a pozíció lehet, amelyet egy könyvtár betölt az adott közösség civil életében. Minden városban vannak civil szerveződések – klubok, egyesületek, szakkörök. A könyvtár – mint közművelődési intézmény – helyet biztosíthat e kics csoportok számára a könyvtári térben, amivel megteremti annak a lehetőségét, hogy e csoportok tagjai később önállóan is könyvtárhasználókká válhassanak. A könyvtárak számára a XXI. század félig-meddig virtuális világában egyértelmű fejlődési út a digitális világ felé való nyitás. A XXI. század embere akár már otthonról is elérheti a katalógust, sőt magát az elsődleges információforrást, a teljes szövegű dokumentumot. A használó online tart kapcsolatot a könyvtárral, így a könyvtár szélesíti az interneten megjelenő szolgáltatásainak körét. Blogokat írunk, fent vagyunk a Twitteren, rendezvényeinket a Facebook segítségével reklámozzuk, így próbálva egyre több virtuális használót szerezni. Nem vonom kétségbe a fontosságát mindennek, de elképzelhető, hogy talán jobban eltolódtunk ebbe az irányba, mint az indokolt lenne. Nem hiszem, hogy a virtuális felhasználó fontosabb, mint az, aki bejön a könyvtárba, használja a könyvtári tereket, kommunikál a könyvtárossal. Nemcsak virtuális használókra van szükségünk, akik „lájkolnak” a közösségi oldalakon, hanem valódi használókra is, akiknek szolgáltatathatjuk az információt, hiszen ebben profik vagyunk. A digitális tartalmak létrehozása nemcsak a szabadabb információellátás szempontjából könnyíti meg a dolgunkat, de állományvédelmi előnyökkel is jár. Úgy gondolom, hogy ez a fejlődési út egyértelműen követendő, de nem könyvtárként, egyesével, hanem az egész könyvtáros/információs szakmának a feladata, hogy ellássa a XXI. század emberét azokkal a digitális tartalmakkal, amelyekre szüksége van. Ezzel szemben minden könyvtárnak fel kell tudni mutatni a statisztikai adatokat a fenntartó felé, be kell tudni bizonyítani azt, hogy a számítógépes világban is vannak szép számmal olyanok, akiknek szükségük van a könyvtárra. Az nem érdeke egy kis könyvtárnak, hogy a digitalizált tartalmakat hozzon létre, az viszont igen, hogy – miközben megfelel a társadalom új elvárásainak – hagyományos értékeit a harmadik hely elemeinek segítségével megőrzi, megerősíti. Ez a kettő nem zárja ki egymást, sőt, ezáltal még szélesebb lesz a használói réteg, hiszen visszanyerhetjük régi olvasóinkat is, miközben az X-Y generációval is (online) kapcsolatban vagyunk.

A téma vizsgálata során észrevettem, hogy egy könyvtár használtsági mutatói javulnak, és ezzel párhuzamosan létjogosultsága is bizonyítottnak látszik, ha fizikai környezetét és

szolgáltatásait képes a felhasználói igényekhez alkalmazkodva vonzóbbá tenni. Egy használóközpontú könyvtárnak közösségteremtő ereje van, falai közt az olvasók jól érzik magukat, így valódi harmadik helyként tud funkcionálni.

Felújított könyvtárak statisztikai adatai alapján kimutatható, hogy egy felújított vagy új építésű könyvtár használóinak a száma jelentősen megemelkedik, akár többszörösére is, és a további években sem csökken drasztikusan.** Különböző méretű könyvtárak adatait vetettem össze, és mindenhol legalább tíz százalékos növekedés mutatható ki a felújítást megelőző és az azt követő év statisztikai adatait összehasonlítva. Azonban a környezet megfelelő kialakítása nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy könyvtár meg is tudja tartani azokat a használókat, akiket a vonzó épület vagy berendezés von be a könyvtárba. A szolgáltatások használóközpontú kialakítására, felhasználói igényekhez igazítására ezért szintén nagy figyelmet kell fordítani. Felmerül a kérdés, hogy mindezt mégis milyen források felhasználásával tudjuk megtenni. Egy könyvtár teljes felújítása nem egyszerű feladat, de a belső tér elrendezésével, átalakításával is otthonosabbá tehetjük a könyvtárat. Érdemes a könyvtári térben csökkenteni a polcok számát – akár raktár kialakításával, akár selejtezéssel – azért, hogy teret biztosíthassunk annak a közösségnek, amelyet szeretnénk a könyvtár falain belül tudni. Hozzunk létre olyan teret, amely a könyvtár „nappalija”, egy központi hely, ahonnan mindent könnyen megközelíthetünk. Ez hasonlít Sallai klubövezetéhez, azzal a különbséggel, hogy nem az ellenőrzési ponton kívül, hanem azon belül helyezkedik el, a könyvtár szerves része. Így megteremtjük a lehetőséget arra, hogy a látogatók kapcsolatot teremthessenek egymással, illetve hogy könyvtári térben tudjunk kicsoportokat elhelyezni.

Nagyobb könyvtárak számára talán kicsit több lehetőség van források mozgósítására; gondolok itt a KSZR normatívára, kiterjedtebb támogatói körre, alapítványi támogatásra. Kisebb könyvtár esetén a KSZR normatíva szintén segítséget nyújthat, a szakmaiság biztosítását és a szolgáltatások bővítését lehet finanszírozni belőle. A fizikai megújuláshoz az IKSZT (Integrált Közösségi és Szolgáltató Terek) program nyújthat segítséget, így a két program együttesen komoly támogatást jelenthet a kis könyvtárak számára is. Ide tartozik még, és nagyon fontos az is, hogy a könyvtárak összefogása nagyot lendíthet egy-egy könyvtár helyzetén. Ezt a TIOP- és TÁMOP-pályázatok kapcsán magam is tapasztalhattam, a létrejött konzorciumokban a tagok között kiváló munkakapcsolat jött létre, ami a pályázatok kifutásával is fennmaradhat. Minden könyvtárnak van erőssége, és ha ezeket az erősségeket alacsony szinten – néhány városi könyvtár összefogásával – közösen használjuk ki, az hatalmas előnyt jelenthet valamennyi együttműködő fél számára.

Egy könyvtár harmadik helyé válását rengeteg tényező befolyásolhatja. A cél az, hogy olyan könyvtárat alakítsunk ki, ahol sok ember megfordul, és ezek az emberek kapcsolatot is teremtsenek egymással és a könyvtárral. A kulcs tehát az olvasó! Az első és legfontosabb az, hogy egyáltalán ismerje a könyvtárat mint intézményt, és ismerje az adott könyvtárat, ahol igyekeznek őt otthonos körülmények között fogadni.

Ahhoz, hogy egy könyvtár hallasson magáról, mindenképp valamilyen marketingfogást kell alkalmaznia. Ilyen lehet például a Strandkönyvtár, a Könyvtárút kezdeményezés, vagy az Őszi Könyvtári Napok és a Könyves vasárnap. Azzal, hogy elvisszük az emberekhez a könyvtárat – akár ilyen formában is – megmutatjuk, hogy ez a könyvtár nem biztos, hogy az a könyvtár, amit húsz évvel ezelőtt gyermekként látogattak. Növeli a szakma presztízsét a Kocsmakönyvtár megjelenése is, ami szintén olyan kezdeményezés, ami közelebb viheti az emberekhez a könyvtárat.

A harmadik hely modelljének több könyvtár is megfelel, mind kialakítását, mind szolgáltatását tekintve. Az egyik ilyen az 1998 és 2001 között felújított és átalakított-kibővített könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára, a „Bibliopláza”. Ez kifejezés szimbolizálja a legjobban, hogy mit is jelent harmadik helynek

lenni egy könyvtár számára. A központi könyvtár a főváros nyolcadik kerületében, az ún. palotanegyedben található, ami gyakorlatilag a főváros közepén van, így a külső kerületekből is viszonylag rövid idő alatt elérhető. A nyitva tartás is előnyös, hétköznap délelőtt tíz órától este nyolc óráig találjuk nyitva, szombaton pedig tíz órától délután négyig. Ezen a nyitvatartási időn belül – heti 56 óra – mindenkinek lehetősége nyílik a könyvtár helyben nyújtott szolgáltatásainak igénybevételére. A könyvtár épülete akadálymentes, tehát a fogyatékkal élők számára is megoldott a bejutás és a könyvtárhasználat is. Kijelenthetjük, hogy a jó megközelíthetőség – mint a harmadik hely egyik fontos eleme – jellemzője ennek a könyvtárnak, különösen, ha az egész hálózatot figyelembe vesszük: a fővárosban 56 helyen működik valamilyen intézményegysége a könyvtárnak. A könyvtár alapterülete 14200 négyzetméter lett a felújítás és kibővítés után, ami 5000 négyzetméter bővülést jelent. A könyvtár részlegeinek az elrendezése a használatnak megfelelő, így még kényelmesebbé vált a könyvtár használata. A helyben használat, a szabadpolcos állomány kölcsönzése, a raktárról való kérés, a tájékoztatás, könyvtárközi kölcsönzés – mind-mind a megújulás előtti években is az olvasók rendelkezésére állt.

Az új környezet azonban új lehetőségeket kínált a szolgáltatások átszervezésére is, így a központi könyvtár kiszélesíthette szolgáltatási palettáját a XXI. század igényei szerint. Ilyen megújuló szolgáltatás a médiatár, ahol könnyűzenei CD-k, video- és DVD-filmek találhatóak. Szintén új szolgáltatás a számítógép- és internethasználat lehetősége. Korábban néhány számítógép állt a használók rendelkezésére, mára azonban jelentősen kibővült a számítógéppark. A könyvtár közművelődési tevékenysége kiemelkedő, folyamatosan szerveznek programokat az érdeklődők számára. A Sárkányos Gyerekkönyvtár minden szombaton rendezvényt várja a gyermekeket, valamint az ünnepekhez, évfordulókhöz kapcsolódóan évente több rendezvényt tartanak itt. A gyerekkönyvtár 13-tól 19 óráig várja a gyerekeket; délelőttönként könyvtári órákat és gyermekfoglalkozásokat tartanak előre bejelentett iskolás csoportok részére. Zenei programok, könyves rendezvények, mai és érdekes témákról szóló előadások zajlanak a könyvtár falai között.

A statisztikai adatok igazolják, hogy a 2001-ben befejezett felújítás után a könyvtárhasználat ugrásszerűen megnövekedett. Nemcsak a beiratkozott olvasók száma emelkedett meg az 1999-es 17950-ről több mint háromszorosára, 56396-ra hanem a könyvtárba betérők száma is 2001-es 556475-ről 2002-re egy év alatt megduplázódott (1106534), csakúgy, mint a kölcsönzött dokumentumok száma (2001: 219412; 2002: 425823.). A használati adatok emelkedése nem állt meg 2002-ben, hanem tovább növekedett az évek során, így 2005-re már csaknem négy és félszer annyi beiratkozót és csaknem kilencszer annyi kikölcsönzött dokumentumot regisztráltak a központi könyvtárban, mint 1999-ben. A helyben használt dokumentumokról 2002-ben került először rögzítésre statisztikai adat, így a felújítást megelőző időszakhoz nem tudunk viszonyítani, de a 2005-ig tartó folyamatos emelkedésből itt is hasonló mértékű emelkedésre lehet következtetni.

Elmondhatjuk tehát, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára valóban harmadik helyként funkcionál, képes megtartani olvasóit, látogatóit. A könyvtár terei barátságosak, berendezése változatos, kényelmes. A használók jelentős száma mindenképp alátámasztja azt a megállapítást, hogy ez az intézmény közösségteremtő; követendő példát nyújthat a közkönyvtáraknak. Sokáig lehetne sorolni a jól működő könyvtárakat, amelyek immár beleillenek ebbe a modellbe. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bemutatását azért tartottam fontosnak, mert kiemelkedően jó példája a harmadik hely modelljének. A nap minden órájában rengeteg használó fordul meg a könyvtárban, ahol még büfét is találunk – ami szintén el nem hanyagolható eleme a sikeres harmadik helynek.

Számos jó ötlet van tehát, amelyekkel be tudjuk csábítani az olvasókat a könyvtárba. A harmadik hely elmélete megerősíti, hogy az embereknek szükségük van olyan helyre, ahol

közösségi életet élhetnek. A könyvtár keresi a helyét ebben a mai világban, és több út is kínálkozik a jövőbe. Van egy komoly információs bázisunk –maguk a dokumentumok –, vannak szakképzett könyvtárosok, adottak a könyvtári terek, amelyek jól megközelíthető épületekben kaptak helyet. Itt van az emberek igénye a kulturált, kellemes közegre ebben a rohanó, modernnek mondott világban. Mindezeket összehangolva az olvasók igényeit is kielégíthetjük, és a könyvtárak létjogosultságát is bizonyíthatjuk. Apró változtatásokkal, a már meglévő erősségeinket kihasználva érdemes visszatérni egy kicsit az alapokhoz, a hagyományokhoz és nagyobb hangsúlyt fektetni a tradicionális könyvtári szolgáltatásokra, így igazodva a változó igényekhez, miközben az intézmény eredeti jellege megmaradhat.

*Az 1989-ben megjelent *The Great Good Place* című művében.

**Az éves statisztikai jelentések alapján a Könyvtári Intézet oldalán található új és felújított könyvtárak közül válogatva